

Salla-Mari Kostian Hevosystävällisen varustamisen- kirjallinen osuus Ratsastusseura Majoranin tilaisuudesta Leppävaaran Ratsastuskoululla 6.3.2015

Hevosen käyttäytymisestä

Hevosen lajityypilliset ominaisuudet ja käyttäytymismallit eivät ole juurikaan muuttuneet kesyyntymisen myötä. Vaikka hevosen asumismuoto ja sen saama hoito saattavat vaimentaa joidenkin käyttäytymismallien ilmenemistä, jokaisessa hevosessa on yhä sisäänrakennettu kyky selvitä luonnossa. Hevosten kanssa tekemisissä olevien ihmisten on hyvä tutustua hevosen lajityypilliseen käyttäytymiseen, koska jokaisessa ikänsä tallissa eläneessä hevosessakin on olemassa kaikki ne käyttäytymismallit, joita esiintyy villihevosilla. Sopiva tilanne tai ärsyke voi saada hevosen yllättäen käyttäytymään tavalla, miten sen ei ole ennen nähty käyttäytyvän. Hevosen lajityypillisen käyttäytymisen ymmärtäminen ehkäisee ristiriitoja ihmisen ja hevosen välillä ja auttaa löytämään käytökselle todellisen syyn.

Hevosen seurassa on tärkeää olla rentona. Hevonen reagoi laumaeläimenä nopeasti toisen jännittymiseen. Nopeasti jähmettyvä ja henkeään pidättelevä ihminen voi saada hevosen säikähtämään niissäkin tilanteissa, missä se muutoin olisi ollut rauhallinen. Esimerkiksi pelokkaan tai aran hevosen kanssa ihminen saattaa usein käyttäytyä hevosta pelottavalla tavalla - liikkuen hyvin varovasti, melkein hengittämättä.

Elekielen oppiminen

Hevoset ovat mestareita tarkkailemaan muiden eläinlajien pienimpiäkin liikahduksia ja elehdinnän muutoksia. Tästä on ollut hyötyä saalistajien liikkeiden ennakoinnissa. Samalla tavalla hevonen havaitsee muutokset ihmisen kehonkielessä, jännittyneisyydessä ja jopa hengitystiheydessä. Vaikka osa ihmisen elehdinnästä on hevoselle alun perin merkityksetöntä tai käsittämätöntä, hevonen voi oppimalla yhdistää kehonkieleemme muutokset samanaikaisesti tapahtumiin. Elekielen tulkitseminen on hevoselle luonteenomaista. Hevonen voi oppia yhdistämään minkä tahansa muutoksen ihmisen elekielessä mihin tahansa tapahtumaan. Elekieli on hevosille niin ensisijaista, että ne havaitsevan mieluiten vain sen ja jättävät huomiotta samanaikaisesti kuuluvat sanat tai esimerkiksi riimunarun paineen.

Ihmisen rauhallinen, luottavainen, tasapainoinen ja ymmärtäväinen suhtautuminen on tuloksetta hevosen kanssa toimimisessa. Malttinsa menettävät ihmiset ovat hevosten kanssa muita tuloksettomampia. Rankaiseminen ei koskaan kerro hevoselle miten sen tulisi käyttäytyä, sen tekee vasta kun opetetaan oikea tapa käyttäytyä. Rauhallinen käytös hevosen läheisyydessä ei kuitenkaan tarkoita, että hevosen pitäisi saada käyttäytyä miten tahansa. Kun hevoselle on kärsivällisesti opetettu, miten missäkin tilanteessa käyttäydytään, voidaan niistä myös pitää kiinni.

Hevonen oppii jatkuvasti, ja usein myös sellaisia asioita, joita ihmisellä ei ole aavistustakaan sille opettavansa.

Hevosta säikäyttelemätön käyttäytyminen on kaikessa kanssakäymisessä tärkeää. Se edistää hevosen ja ihmisen suhdetta. Hevonen oppii kokoajan kokemustensa kautta millainen ihminen on. Hevosen säikäyttämistä ja satuttamista tulee välttää viimeiseen asti, eikä vihaisena tulisi koskaan lähestyä hevosta. Vihaisena ihminen on arvaamaton ja saa usein aikaan sellaista mitä myöhemmin katuu. Hevonen voi kerrasta oppia pelkäämään jotain tiettyä tilannetta tai asiaa. Esimerkiksi jos hevosta lyödään päähän hoitotilanteessa kun se käyttäytyy ihmisen mielestä ”huonosti”, hevonen voi kerrasta oppia pääaraksi ja varoa siitä eteenpäin kaikkea päähänsä kohdistuvia liikahduksia myös kaikissa muissa tilanteissa.

Hevosen inhimillistäminen

Hevosen inhimillistäminen vaikuttaa paljon hevosen elämään ja tapaan kohdella sitä. Ihminen unohtaa usein sen, että hevonen ei aivojensa rakenteesta johtuen juuri kykene suunnitelmalliseen toimintaan. Tämä saa ihmisen tulkitsemaan tahalliseksi sellaista hevosen käytöstä, johon olisi paljon luonnollisempi ja yksinkertaisempi syy. Varsinainen syy voi jäädä löytämättä ja korjaamatta, jos hevosen hankala käytös laitetaan sellaisten luonteenomaisuuksien piikkiin joita hevosessa ei edes ole. Esimerkiksi ihminen saattaa itse määritellä mikä on hevosesta pelottavaa ja mikä ei. Tämä johtaa siihen, että jos tilanne ei ole ihmisestä lainkaan huolestuttava, hevonen voi näyttää ”pelkäävän turhaan” tai ”kehittelevän pelättävää”.

Hevonen ei synny tietoisena mikä on ihmisten mielestä oikeaa tai väärää käytöstä. Niin kauan kuin hevoselle ei ole erikseen opetettu miten missäkin tilanteessa tulisi käyttäytyä, hevonen käyttäytyy juuri kuin se synnynnäisesti lajilleen tyyppisesti tekisi. Esimerkiksi vapautuakseen harjaamisesta hevonen liikkuu tai kuljetuskopin kaltaisia ahtaita, pimeitä paikkoja se lajilleen tyyppisesti ymmärtää synnynnäisesti kartella. Näissä tilanteissa ei siis ole kyse esimerkiksi arvo- tai laumajärjestyksestä, vaan kyseessä on aivan muihin tilanteisiin liittyvä lajityypillinen käytös.

Hevosen rankaiseminen periaatteella, että hevonen kyllä tiesi sen ansainneensa jo tekoon ryhtyessään, on täysin hevosen inhimillistämistä. Hevonen toki oppii oman toimintansa seurauksista, mutta ei pysty etukäteen tekojaan ja niiden seurauksia suunnittelemaan tai pääättelemään. Hevoselle mikään ei ole oikeaa tai väärää, on vain kannattavia ja kannattamattomia asioita. Parhaimmaksi ihmisen ja hevosen kanssakäymisen muuttuu siinä vaiheessa, kun ihminen saa opetettua hevoselle, että juuri ihmiselle sopiva käyttäytyminen on myös kannattavinta hevoselle.

Kaikkeen hevosen käyttäytymiseen ei aina pystytä selitystä löytämään. Reiluinta hevoselle on, jos yrittää tutustua hevoseen eläimenä ja niiden lajityypilliseen käyttäytymiseen. Tietoisuus hevosen lajityypillisistä vaatimuksista auttaa ihmistä hoitamaan hevosta tavalla, jolla hevonen voi

mahdollisimman hyvin. Hevosen käyttäytymisen oikeiden syiden ymmärtäminen pitää väärinymmärryksistä johtuneet ristiriitatilanteet loitolla ja tekee hevosen kanssa puuhailusta myös ihmisen kannalta turvallisempaa.

Arvojärjestys

Kaikki hevosten keskinäinen kanssakäyminen ei liity arvojärjestykseen, joten hevosen käyttäytyminen myös ihmistä kohtaan liittyy hyvin harvoin arvojärjestysasetelmaan. Hevosen käyttäytymisessä voivat olla taustalla aivan muut kuin laumakäyttäytymiseen liittyvät vaikuttimet, kuten esimerkiksi ympäristöstä aiheutuva pakoreaktio ja epävarmuudesta johtuva puolustautuminen. Jos tällainen käytös tulkitaan liittyväksi arvojärjestykseen ja hevosta rangaistaan sen perusteella, käytös yleensä voimistuu. Huomattavasti useammin hevosen käyttäytymisen taustalta löytyy jokin muu syy, kuin arvojärjestys. Hyvin usein käytöksen takaa paljastuu yksinkertaisesti oppiminen.

Esimerkiksi jos ihminen lopettaa harjaamisen kun hevonen sattuu katsomaan ihmistä kohti, hevonen oppii jo parin toiston jälkeen pääsemään harjaamisesta eroon heilauttamalla päätään harjaajaa kohti. Kyseessä ei siis ole kunnioituksen puute, vaan oppiminen. Hevonen ei synny tietoisena siitä, miten harjattaessa pitäisi käyttäytyä. Pään heilauttaminen voi myös toki olla pelosta johtuvaa puolustautumista tai yritystä rapsuttaa ihmistä takaisin kuin toista hevosta. Hevonen ei siis luonnostaan tiedä miten ihmisen luomissa tilanteissa tulisi käyttäytyä.

Jos hevonen käyttäytyy ihmisen näkökulmasta huonosti, on syytä tarkastella asiaa hevosen käsityskyvyn rajat ymmärtäen, eikä tulkita käytöstä johtajuusongelmasta aiheutuvaksi. Ihmisen tulee olla pyynnöissään selkeä ja johdonmukainen. Hevosella tulee aina olla mahdollisuus reagoida halutessaan pieniin merkkeihin ja välttää näin suuremman paineen aiheutuminen. Esimerkiksi hevosta tallissa väistätettäessä ei heti tönitä voimalla, aluksi karvoihin hipaisu ja sen jälkeen hiljalleen voimistuvat avut kunnes hevonen reagoi halutulla tavalla ja sen jälkeen välitön paineen hellitys.

Yhteisistä käyttäytymissäännöistä tulisi pitää kiinni. Jos hevosen pitää välillä noudattaa pyyntöjä ja välillä ei, tai jos hevonen saa välillä vapauksia ja välillä sitä rangaistaan samojen vapauksien ottamisesta, epävarmuus voi tehdä hevosesta hyvinkin ongelmallisesti käyttäytyvän. Reilusti ja johdonmukaisesti hevosen kanssa toimiva ihminen edustaa niitä hyveitä, joita hevoset omien johtajiensa kohdalla suosivat. Esimerkiksi tarpeettoman hyökkäävästi käyttäytyvät johtajat onnistuvat vain harvoin vakiinnuttamaan paikkaansa.

Ihmisiin kohdistuva aggressiivisuus

Ihmisiin kohdistuvan aggressiivisuuden taustalla voi olla yhtä moninaiset syyt kuin muussakin aggressiivisuudessa. Käytöksen takaa voi paljastua esimerkiksi kipu, pelko tai oppiminen. Kroonistunutta kipua voi olla vaikea arvata hevosen ärtyisyyden vuoksi. Aina on tärkeää lähteä etsimään käytöksen syytä.

Aggressiiviset eleet voivat olla opittuja tai ihminen on niitä tiedostamattaan vahvistanut. Tällöin käytös voi vähitellen muokkautua hurjankin näköiseksi ilman, että se kuitenkaan liittyy esimerkiksi kovin suureen pelkoon. Tällaiset käytökset saadaan yleensä kädenkäänteessä korjattua kun opetetaan hevoselle sen kannalta kannattavampi uusi tapa käyttäytyä samassa tilanteessa. Kun hevonen esimerkiksi oppii harjaamisen loppuvan ainoastaan ihmisen kannalta suotuisalla käyttäytymistavalla, se alkaa pian suosia uutta tapaa käyttäytyä kun vanha tapa sammuu. Tavaksi asti muuttunut puolustautuva käytös voi silti vaatia pitkääkin koulutusta poistuakseen kokonaan. Ihmisen kannattaa varoa tiedostamattaan vahvistamasta hevosen ei-toivottua käytöstä, esimerkiksi keskeyttämällä kavionpuhdistus hevosen luimistellessa.

Rankaisuista ei ole pysyvää hyötyä, ellei oikeaa käytöstä vahvisteta. Pelkkä rankaiseminen ei poista käytöksen syytä. Väkivaltaan tai hevosen säikyttelyyn ei ole koskaan syytä, vaan rauhallinen järjestelmällisyys riittävät. Väkivalta ei koskaan palvele uhria, vaan ainoastaan väkivallan aiheuttajaa. Rankaiseminen aiheuttaa hevoselle stressiä ja adrenaliini sekä muut stressihormonit hidastavat oppimista. Rento hevonen oppii uusia asioita nopeimmin.

Vauhdikkaastikin hyökkäävä hevonen ei välttämättä ole sen pahemmissa aikeissa kuin pelkkää uhkausta käyttävä. Keskenäänkin hevoset usein keskeyttävät hyökkäyksensä viime tipassa vahingoittamatta toista. Jos hevonen kuitenkin osoittaa todellista hyökkäävyyttä tai väistättää ihmistä suureleisesti, hevosen kanssa työskentely kannattaa suosiolla jättää ammattilaisille. Uudelleen suunnattu aggressio voi olla todella hankala tilanne ihmisen kannalta. Siinä hevonen ei kykene hyökkäämään varsinaiseen kohteeseensa, kuten toisen hevosen kimppuun. Suuresti turhautunut tai kiihtynyt hevonen voikin suunnata aggressionsa vieressä seisovaan ihmiseen. Samalla tavalla saattavat lähimmät laumatoverit joutua hevosen sijaiskohteiksi. Onneksi tilanne on kuitenkin melko harvinainen ja suuri osa niistäkin on vältettävissä suunnittelemalla tilanteet etukäteen.

Ennen kuin aggressiivisen hevosen käytöksen syy on löydetty tai käytös täysin korjattu, muiden ihmisten varoittaminen hevosen käytöksestä kuuluu omistajan/hoitajan/ratsastajan velvollisuuksiin. Ihmisten ja hevosten turvallisuuden takaamisessa tilanteiden ennakoinnilla ja hoitojärjestelyillä on suuri merkitys. Useimmiten vakavankin hyökkäilyn taustalta löytyy syy, joka on korjattavissa.

Näykkimistä ja puremista

Hevonen saattaa hamuilla, nuolla tai jopa purra ihmistä. Syitä hampaiden käytölle voi olla monia. Hevonen saattaa yrittää rapsuttaa ihmistä takaisin, kuten tekisi toiselle hevoselle, suolan puute tai viehtymys suolan makuun voi saada hevosen nuolemaan tai hamuilemaan ihmisen ihoa. Hamuilu voi olla myös ihmisen tiedostamattaan vahvistamaa käytöstä. Esimerkiksi namien syöttäminen hevoselle ilman luopumisen opettamista vahvistaa väistämättä hamuilukäyttäytymistä ja voi hevosen turhautuessa johtaa puremiseen. Ihmiseen kohdistuva pureminen voi olla joskus leikkisää ja joskus siitä on taas leikki kaukana hevosen puolustautuessa tai hyökätessä. Kuten mikä tahansa käytös, myös harmittomalta tuntuva huulien käyttö tahtoo ajan mittaan vahvistua jos sitä harjoitetaan. Sympaattisuudesta huolimatta hamuilua ei kannata hyväksyä. Hevosen kannalta selkeintä on, jos huulien käyttö ihmistä kohtaan ei ole sallittua. Jos se on välillä sallittua ja välillä ei, saattaa epäsäännöllinen vahvistaminen tehdä käytöksestä todellisen ongelman.

Ratkaisuja hamuilun loppumiseen on esimerkiksi opettaa hevoselle ihmisen tilan kunnioittaminen, tarvittaessa suojaliikkeiden käyttö johdonmukaisesti ja korvaavan tehtävän opettaminen hevoselle. Esimerkki korvaavasta tehtävän opettamisesta hevoselle on tilanne, jossa hevosen on palkinnon saadakseen eli esimerkiksi satulavyön kiristämisestä päästäkseen käännettävä päänsä pois päin ihmisestä.

Suojaliikkeet

Suojaliikkeitä voidaan käyttää ihmiseen kohdistuvan puremisen tai liian lähelle ihmistä tunkeutumisen keskeyttämiseen. Suojaliikkeiden toteutus: ihminen liikuttaa käsiään tai jalkojaan toistuvasti jostain nivelestä alkaen.

Pelkkään rankaisuun tai hevosen työntämiseen verrattuna suojaliikkeillä on monia etuja. Käden tai jalan heiluttaminen aloitetaan jo ennen kuin hevonen ehtii kohdalle tai turpa ehtii ihmiseen kiinni. Tällöin hevosella on mahdollisuus havaita heiluttaminen etukäteen ja keskeyttää toimintansa. Ennakoimaton hevosen tuuppaaminen tai läppäisy voi lisätä hevosen pelkoa tai puolustautumistarvetta, suojaliikkeillä on erittäin harvoin sama vaikutus. Lyöminen tai muu voimankäyttö voi myös olla henkilökohtaista ja vaikuttaa hevosen ja ihmisen väleihin.

Suojaliikkeiden perussäännöt:

1. Heiluttaminen pitää aloittaa jo ennen kuin hevonen ehtii kohdalle
2. Ihmisen on keskityttävä, ettei alitajuisesti väistä hevosta raajojaan heiluttaessa. Jos hevonen osuu tielle, niin se osuu.

Hevosella on siis aina mahdollisuus keskeyttää toimintansa ja välttää osuman saaminen. Jos hevonen kuitenkin jatkaa toimintaansa, suojaliikkeet pitävät huolta siitä, että hevosen kannalta

ikävä tilanne alkaa heti sen tultua liian lähelle ja toisaalta ikävä tilanne myös päättyy välittömästi hevosen väistyessä.

Kuitenkin on taas muistettava, että pelkkä väärin käyttäytymismallien keskeyttäminen tai niistä rankaiseminen ei vielä kerro hevoselle, mitä sen sitten kannattaisi tehdä. Vasta oikeasta käytöksestä palkitseminen voi opettaa hevoselle jotain.

Satuloiminen

Satuloiminen voi olla hevoselle epämiellyttävä tapahtuma, etenkin silloin kun satula heitetään selkään huolimattomasti ja satulavyö kiristetään nykien. Hevonen on myös saattanut oppia ei-toivottuja käyttäytymistapoja satuloimisen aikana. Hevoselle on yleensä mukavinta, kun satula laitetaan hevosen selkään kerroksittain ja vyö laitetaan ensin ensimmäisiin reikiin ja kiristetään rauhallisesti yksi reikä kerrallaan. Näin tulee toimia jokaisen hevosen kanssa, ei ainoastaan niiden jotka käyttäytyvät ongelmallisesti satulavyön kiristämisen aikana. Vyö olisi hyvä olla sen pituinen, ettei sitä vielä tarvitse varsinaisesti kiristää saadakseen sen ensimmäisiin reikiin.

Satulavyötä kiristäessä älä kiinnitä huomiota hevosen väärään käytökseen, keskity palkitsemaan sitä oikeasta käytöksestä. Palkintona toimii satulavyöstä otteen irrottaminen. Kun kiristät satulavyötä, irrota ote satulavyöstä kun hevonen sattuu kääntämään päätään suoraan eteenpäin. Jos hevonen kääntää päätään puoleesi, odota rauhallisesti pitäen satulavyötä kiristysasennossa ja palkitse hevosta heti kun se taas kääntää päätään pois päin. Aluksi pään kääntäminen on sattumanvaraista, mutta joidenkin kymmenten toistojen jälkeen hevonen oppii saavansa palkkion juuri eteenpäin katsomalla.

Suitsien laittaminen

Mikäli hevonen ei itse halua ottaa kuolaimia suuhun, nostaa päätään tai pakenee suitset nähdessään, kannattaa selvittää onko käytös opittua vai onko taustalla esimerkiksi pelko tai kipu. Mikäli taustalla ei ole kipua, voidaan hevonen erikseen opettaa laskemaan päätään ja ottamaan kuolaimet suuhunsa. Hoitajan tai ratsastajan on hyvä raportoida mahdollisista ongelmista, jotta niihin voidaan puuttua ajoissa.

Suitset tulisi aina laittaa hevoselle rauhallisesti ja varoa kolauttelemasta kuolaimia hampaisiin. Kuolaimet tulee myös lämmittää esimerkiksi omien käsien välissä ennen hevosen suuhun laittamista. Hihnat tulee myös kiristää hiljalleen ja varoa jättämästä karvoja tai ihoa hihnojen tai solkien väliin. Pienillä asioilla voimme tehdä varustamisesta hevoselle mukavampaa ja välttää mahdollisten ongelmatilanteiden syntymistä.